

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ
(องค์การมหาชน)

หัตถกรรม
ที่ใกล้
สูญหาย
Forgotten
Heritage

ตุงหลวงโลหะ

ตุงโบราณแห่งวิถีล้านนาที่กำลังจะสูญหาย

ตุง ภูมิปัญญาท้องถิ่นแห่งแผ่นดินล้านนา มีลักษณะเป็นผืนแผ่น มีความพลิ้วไหวห้อยลงสู่พื้น มักจะถูกสร้างขึ้นตามหลักความเชื่อของศาสนาโดยมีความหมาย ที่หมายถึงความผูกพันใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา หรือพิธีกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม ประเพณีอันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และมีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน

“ตุงหลวง” เป็นตุงแบบโบราณที่มีขนาดใหญ่ มีความยาวตั้งแต่ 2 เมตรขึ้นไป ทำด้วยแผ่นโลหะ ประเภทแผ่นอะลูมิเนียม แผ่นทองเหลือง หรือแผ่นสังกะสี เอกลักษณะสำคัญของตุงหลวงโลหะ คือ การนำโลหะสองสี ได้แก่ สีเงิน และสีทอง มาสร้างสรรค์ ลวดลายด้วยวิธีการตอก ฉลุลวดลายลงบนแผ่นโลหะเป็นลวดลายต่างๆ ให้ได้รูปแบบตุงทั้งดงาม นิยมสร้างสรรค์เป็นลวดลายที่สื่อความหมายถึงความเป็นมงคล ลวดลายที่นิยมมากคือ การตอก ลวดลายเป็นเรื่องราวพุทธชาดก ลวดลายนักชัตรแห่งล้านนา เป็นต้น

คุณค่า ความสำคัญ ทางวัฒนธรรมของงานตุงหลวงโลหะ

“ตุง” เป็นสิ่งมีค่า และมีความสำคัญในวิถีชีวิตของชาวล้านนามาอย่างยาวนาน เป็นสัญลักษณ์และเครื่องหมายแทนความศรัทธาของผู้สร้างตุงที่มีต่อพระพุทธศาสนา โดยชาวล้านนาเชื่อว่าตุงเป็นเครื่องหมายแห่งกำลังใจ ทำให้เกิดความกล้าหาญและสร้างความสามัคคีให้กับชาวล้านนา นิยมสร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำตุงด้วย กระดาษ ผ้าไหมหรือผ้าฝ้าย ไม้ ใบลาน และวิวัฒนาการมาเป็นโลหะเพื่อความคงทนแข็งแรง

ตุงแต่ละชนิด จะมีชื่อเรียก และการใช้สอยในโอกาสที่แตกต่างกันไป เช่น ตุงที่สร้างขึ้นเป็นพุทธบูชา เช่น ตุงที่วาดรูปพระพุทธรูปหรือพระพุทธรเจ้าลงบนผืนผ้าฝ้ายเรียงรายต่อกันลงมา นิยมสร้างขึ้นถวายพระในช่วงงานเทศน์มหาชาติ หรือใช้แขวนถวายไว้บนผนังด้านหลังองค์พระประธานในพระอุโบสถหรือพระวิหาร เป็นต้น จะเห็นได้ว่าวิถีชีวิตของชาวล้านนามีความเกี่ยวข้อง ผูกพันกับตุงมาตั้งแต่เกิดจนสิ้นลมหายใจ ตุงถือเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวล้านนา ทั้งทางศาสนา ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ประเพณีเกี่ยวกับความตาย งานเทศกาลและเฉลิมฉลอง ล้วนมีตุงเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของพิธีกรรมของชาวล้านนาเสมอ ตุงแต่ละชนิด แต่ละรูปแบบจะมีชื่อเรียก และการใช้สอยในโอกาสที่แตกต่างกัน เช่น

ตุงผ้า (ตุงโย) ทำด้วยผืนผ้าหรือผ้าที่ทอด้วยเส้นใยฝ้ายหรือเส้นใยไหม บางกรณีอาจใช้ผ้าดิบ หรือผ้าลูกไม้ทดแทน มีขนาดความยาวตั้งแต่ 2 เมตร ไปจนถึง 5 เมตร บางโอกาสอาจทอให้มีความยาวถึง 20 เมตร (ตุงชาวาว) ตุงผ้านิยมถักทอให้มีลวดลายที่สวยงาม หรือใช้กระดาษสีต่าง ๆ ฉลุลายติดลงไปบนผืนตุง ตุงผ้ามักถูกใช้สำหรับงานมงคลทั่วไปหรือใช้ถวายเป็นพุทธบูชา

ตุงไชย (ตุงใจ) ทำด้วยผ้ารูปสามเหลี่ยมมีหลายหลากสีบนผืนผ้ามักจะสลักลายหรือทำลวดลายนักัษตร ที่เป็นมงคล หรือ ฉลุลายอื่น ๆ ให้เกิดความสวยงาม ในสมัยโบราณจะใช้ในการออกศึกสงครามเพื่อเป็นเครื่องหมายแห่งความโชคดีและชัยชนะ ปัจจุบันเราจะเห็นชาวล้านนาเอาตุงไชยมาเป็นส่วนหนึ่งในงานบุญกฐิน

ตุงผ้า

ตุงไชย

ตุง 12 ราศี

ตุงกระด้าง

ตุงพระบุด

ตุงสามหาง

ตุงแดง

ตุงช่อ (ตุงจ้อ) ทำด้วยกระดาษว่าวหลากสีนำมาตัดให้มีลายต่างๆ ลักษณะสามเหลี่ยมขนาดเล็ก ใช้เป็นส่วนประกอบหนึ่งในพิธีกรรม เช่น พิธีสืบชะตา พิธีส่งเคราะห์ และพิธีขึ้นท้าวทั้งสี่ เป็นต้น

ตุงพระบุด ทำด้วยผืนผ้าลงสีพื้นด้วยสีน้ำ และวาดภาพพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปประวัติเพื่อถวายเป็นพระพุทธรูปบูชาในเทศกาลหรืองานสำคัญต่างๆ ของชาวล้านนา นิยมสร้างขึ้นเป็นคู่

ตุง 12 ราศี (ตุงปีใหม่เมือง) ผืนตุงทำด้วยกระดาษว่าวหรือกระดาษสา นิยมทำเป็นลวดลาย 12 นักษัตร ใช้ถวายเป็นพุทธรูปบูชาพร้อมกับเจดีย์ทรายในประเพณีปีใหม่เมืองของชาวล้านนา

ตุงกระด้าง ทำด้วยไม้แกะสลักเป็นรูป 12 นักษัตร สร้างขึ้นเพื่อถวายเพื่อเป็นพุทธรูปบูชา นิยมใช้ประดับข้างทางขึ้นวิหาร(โบสถ์) ของชาวล้านนา

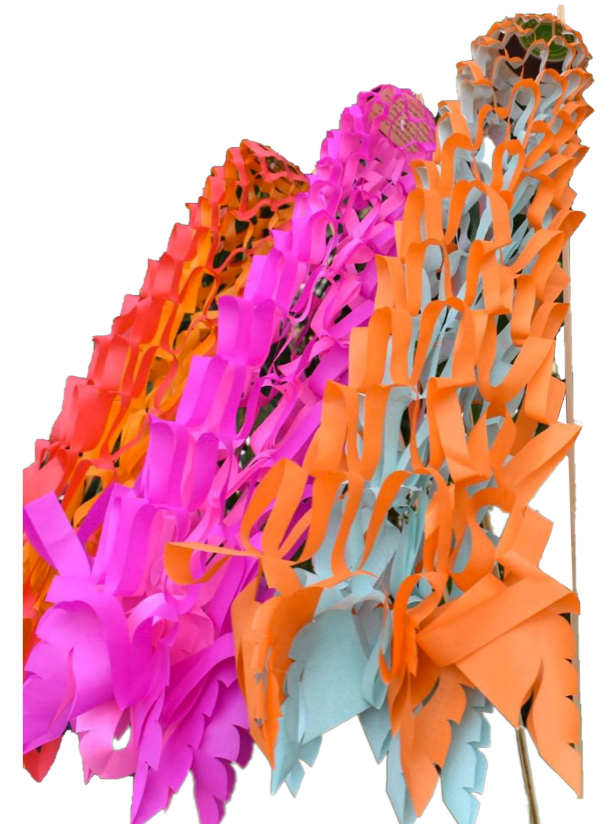

ตุงช่อ

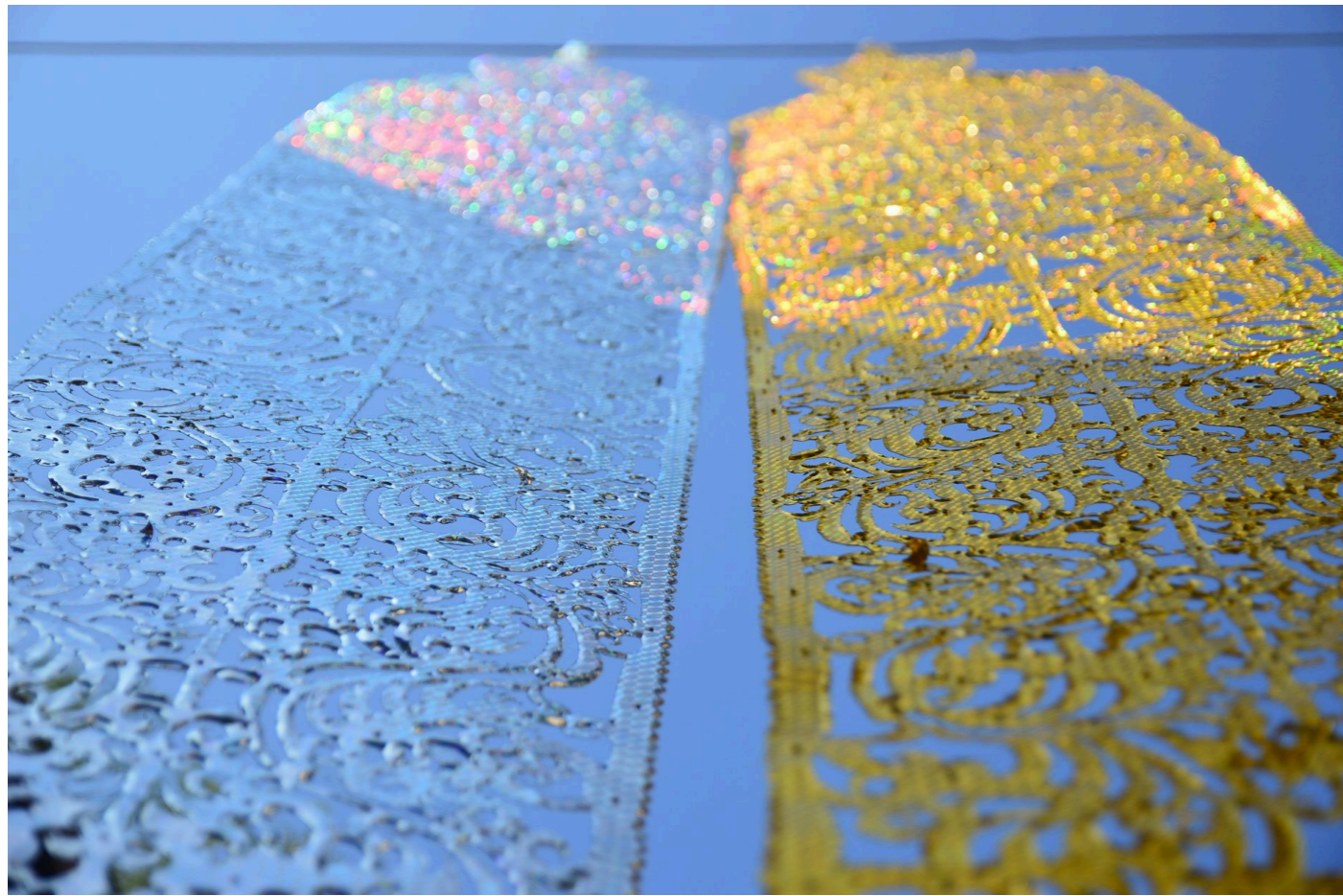
ตุงแดง มีลักษณะเช่นเดียวกับตุงผ้าแต่พื้นตุงทำด้วยผ้าสีแดงเท่านั้น จะใช้สำหรับงานอวมงคล หรือใช้เป็นตุงถอน (ใช้ถอนเอาสิ่งไม่ดีออกไป) ใช้ในพิธีศพผู้ที่เสียชีวิตแบบไม่ปกติ เช่น อุบัติเหตุหรือถูกฆาตกรรม ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการถอดถอนเอาดวงวิญญาณออกไปจากสถานที่แห่งนั้นเพื่อให้หลุดพ้นและไปสู่สุคติ

ตุงสามหาง (ตุงสามชาย) ทำด้วยผ้าหรือกระดาษ ตัดเป็นรูปลักษณะคล้ายคนแต่มี 3 ขา หมายถึงไตรวิภูฏ คือวงจรรแห่งทุกข์ ได้แก่ กิเลส กรรม และวิบาก จะใช้ตุงสามหางเฉพาะในงานศพเท่านั้น ซึ่งจะใช้นำหน้าขบวนศพกรณีที่เคยสิ้นชีพไปสู่สุสาน

ตุงไล่หมี ทำด้วยกระดาษตัดเป็นรูปลวดลายสวยงาม ใช้ถวายเป็นพุทธรูปบูชาพร้อมกับเจดีย์ทรายในประเพณีปีใหม่เมือง

ตุงไล่หมี

ตุ๊กหลวงโลหะ นิยมนำมาแขวนเป็นคู่กันทั้งสีเงินและสีทอง โดยมีความยาวสูงสุด 8 เมตร ลวดลายที่สร้างสรรค์ล้วนเป็นลวดลายล้านนาที่ไม่ซ้ำกัน เนื่องจากการวาดลวดลายของช่างแต่ละครั้งจะเป็นการออกแบบลายใหม่ทุกครั้งจากจินตนาการที่มีในขณะนั้น โดยจะเริ่มทำลวดลายจากเศียรพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของตุ๊กหลวงก่อนเสมอ เรียกได้ว่าตุ๊กหลวงเป็นงานหัตถศิลป์ที่ได้ชื่อว่าเป็น พุทธโลหะ” หนึ่งเดียวในประเทศไทยในขณะนี้

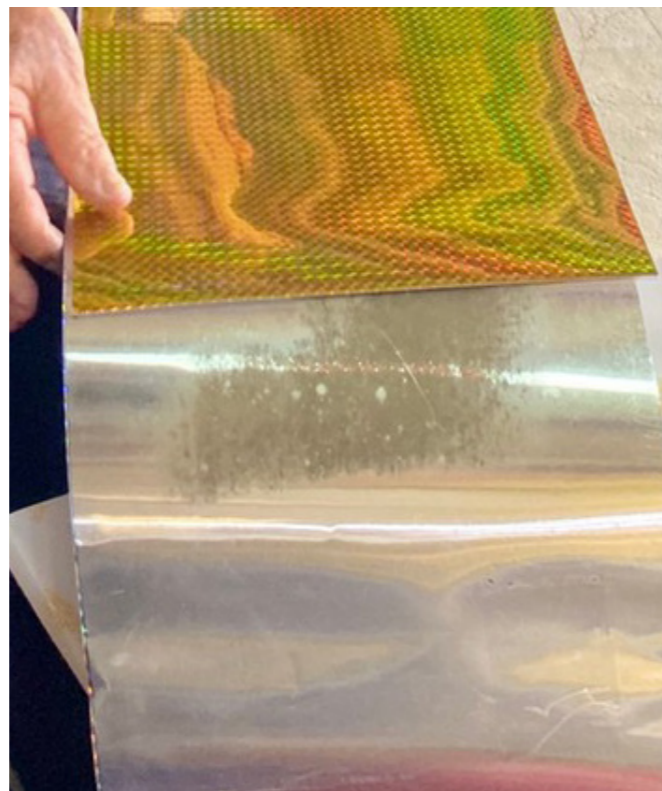
ถึงแม้ตุ๊กล้านนาเคยมีความผูกพันในวิถีชีวิตของชาวล้านนาเพียงใด แต่เมื่อยุคสมัยแปรเปลี่ยน วัฒนธรรมสมัยใหม่ได้เข้ามาแทนที่จนตุ๊กล้านนาได้เริ่มเลือนหายไปจากวิถีชีวิตของชาวล้านนาไปทีละน้อย รวมถึงช่างทำตุ๊กที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนได้ล้มหายตายจากไปไม่น้อย ทำให้ภูมิปัญญาการทำตุ๊กล้านนาใกล้จะสูญหายไปจากวิถีชีวิตของชาวล้านนาจนแทบไม่มีให้เห็นในปัจจุบัน

ภูมิปัญญาที่สะท้อนทักษะเชิงช่าง
และเทคนิค หรือขั้นตอน
กระบวนการในงานตุ้มหลวงโลหะ

- วาดร่างลวดลายที่ต้องการลงบนกระดาษ โดยนิยมวาดลายตามแบบล้านนา โดยเฉพาะลวดลายนักษัตร 12 ราศี
- เตรียมแผ่นโลหะสีเงิน และสีทอง นำมาตัดให้ได้ขนาดตามที่ต้องการ

- นำกระดาษที่วาดร่างลวดลายเตรียมไว้ มาทางลงบนแผ่นโลหะสีเงิน และสีทอง
- ตอกฉลุลวดลาย โดยเริ่มจากด้านบน (เศียรพระพุทธรเจ้า) ไล่ลงมาสู่ด้านล่าง

- ตรวจสอบความสมบูรณ์ของชิ้นงาน เป็นอันแล้วเสร็จ

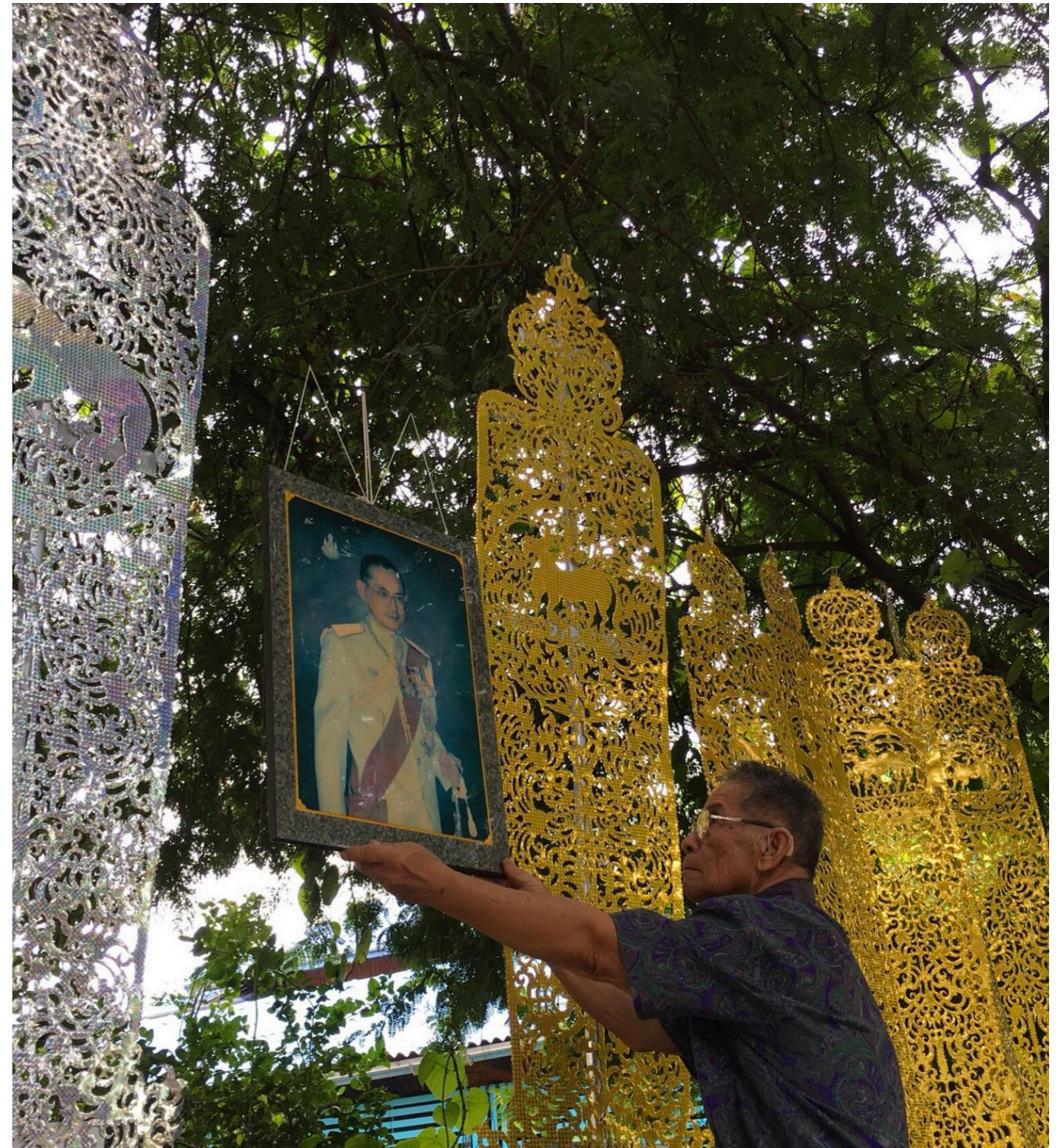
เทคนิคในการสร้างสรรค์ลวดลายอยู่ที่ทักษะฝีมือของช่างที่สามารถดัด ฉลุลวดลายให้เส้นลายคมชัด ดูมีมิติสวยงาม ผลงานจะสวยงามหรือไม่ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของช่างที่สั่งสมมา

ครุคำ ปินะดวง
ครุศิลป์ของแผ่นดิน ประจำปี 2561

การอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญา ของงานตุงหลวงโลหะ

ในปัจจุบันการทำตุงหลวงโลหะ มีเพียง “ครุคำ ปินะดวง” ช่างฝีมือทำตุงหลวงโลหะแห่งจังหวัดพะเยา ที่สืบทอดงานหัตถกรรมการทำตุง มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และยังคงอนุรักษ์ สืบทอดภูมิปัญญานี้ไว้แห่งเดียวในประเทศไทย และแม้วัยที่มากขึ้นในวันนี้ ประกอบกับร่างกายไม่แข็งแรงดังในอดีต แต่เสียงตอกของสิ่วที่ตอกลงบนแผ่นอลูมิเนียมหรือสังกะสี ที่ยังคงดังอยู่เป็นระยะๆ สะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่น และทุ่มเทที่จะอนุรักษ์ สืบสาน และถ่ายทอดส่งต่อการทำตุงหลวงโลหะด้วยใจรัก ด้วยความหวังว่า แม้ในวันข้างหน้าชีวิตจะได้จากไปแล้ว คนรุ่นหลังจะดำรงรักษาการทำตุงหลวงโลหะ สืบต่อไปโดยที่จะไม่สูญหายไปตามกาลเวลา และจะไม่สูญหายไปพร้อมกับชีวิตของ “ครุคำ ปินะดวง”

การถ่ายทอดส่งต่อภูมิปัญญาเพื่ออนุรักษ์สืบสาน และพัฒนาสร้างสรรค์ต่อยอดงานตุ๊กหลวงโลหะ

ความนิยมในการใช้ตุ๊กเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ตุ๊กได้กลายเป็นเครื่องประดับตามสถานที่จัดงานต่าง ๆ เพื่อความสวยงาม ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายที่ทำให้ในปัจจุบันความสำคัญและคุณค่าของตุ๊กมีจุดประสงค์ในการสร้างขึ้นที่เปลี่ยนแปลงไป คุณค่าและความหมายที่ลึกซึ้งที่แฝงไว้ของคนในสมัยก่อนจึงถูกลดทอนคุณค่าลงไปทุกขณะ

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาไปไม่น้อย ทำให้ในปัจจุบันนี้เยาวชน คนรุ่นใหม่ ไม่ให้ความสนใจในภูมิปัญญาโบราณที่ถูกลืมทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ มีเพียงครุคำที่ยังคงมุ่งมั่นสืบสานภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้ และพร้อมถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เยาวชน และผู้ที่สนใจอยู่เสมอโดยไม่หวังวิชา ซึ่งนับเป็นความโชคดีที่ลูกชายของครุคำ หรือ พระราชปรียัติ เจ้าคณะจังหวัดพะเยายังคงอนุรักษ์ภูมิปัญญาโบราณเอาไว้ให้คงอยู่ในปัจจุบัน

การพัฒนาผลงานตุ๊กหลวงโลหะ มีเพียงการสร้างสรรค์ลวดลายใหม่ ๆ ให้มีความสวยงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ โดยไม่มีรูปแบบตายตัว หรือข้อจำกัดในการสร้างสรรค์ลวดลาย ที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์อยู่ที่ความพิถีพิถัน ในฝีมือการตอกสลักของช่างที่คมชัด ทำให้ผลงานทุกชิ้นมีความวิจิตรงดงาม จนได้รับความสนใจจากผู้ชื่นชอบงานโบราณสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

“ตุงหลวงโลหะ งานหัตถกรรมที่บ่งบอกความ
เอกลักษณ์ของชาวล้านนาผ่านลวดลายอันสวยงาม
ด้วยวิธีการตอก ฉลุลวดลายลงไปบนแผ่นโลหะด้วย
ความมานะ อดทนจนเกิดเป็นลวดลายที่บอกเล่าเรื่อง
ราวทางวัฒนธรรมของชาวล้านนา ได้อย่างงดงาม แม้
ในวันนี้จะเหลือผู้สืบทอดน้อยลงเต็มที แต่ครูจะเพียร
พยายามสืบสานให้งานคงอยู่คู่แผ่นดินต่อไปให้ยาวนาน
ที่สุด จนกว่าครูจะหมดกำลัง”

ครูคำ ปินะดวง

ครูศิลป์ของแผ่นดิน ประจำปี 2561

**ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหว่างประเทศ**
(องค์การมหาชน)

